

Schacherl, Martin

Vyšehrad : vybrané rysy singulárního stylu historického eposu Julia Zeyera

Bohemica litteraria. 2024, vol. 27, iss. 2, pp. 42-61

ISSN 1213-2144 (print); ISSN 2336-4394 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/BL2024-2-4>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/digilib.81214>

License: [CC BY-NC-ND 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Access Date: 22. 01. 2025

Version: 20250114

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Vyšehrad. Vybrané rysy singulárního stylu historického eposu Julia Zeyera

Martin Schacherl

st
udie

ABSTRACT

Vyšehrad. Selected Features of the Singular Style(s) in Julius Zeyer's Historical Epic

The study focuses on the language and style of the historical epic *Vyšehrad* by the Czech writer Julius Zeyer (1841–1901). The paper presents an analysis of selected aspects of the singular style of the individual poems of the epic, and attempts to demonstrate the stylistic (in)coherence of the epic cycle through comparisons of selected linguistic features of the text; i.e. a situation in which all the stylemata in the text function in a complex way, both in interplay (the style of the text is coherent) and in contrast (the style of the text is (un)intentionally incoherent). The comparison of selected stylometric properties of individual poems of *Vyšehrad* has shown that there are no significant (quantitative) differences in selected linguistic properties of the texts in relation to the uniformly conceived thematic construction of the epic. All the poems of the historical and mythicizing epic are characterized by a linguistically coherent and uniform style, reflecting only slight disproportions in the length of specific texts.

KEYWORDS

Czech literature; Julius Zeyer; poetry; *Vyšehrad*; language and style; quantitative stylistic.

KLÍČOVÁ SLOVA

Česká literatura; Julius Zeyer; poezie; *Vyšehrad*; jazyk a styl; kvantitativní stylistika.

Studie je zaměřena na jazyk a styl historického eposu *Vyšehrad* českého spisovatele Julia Zeyera (1841–1901). Příspěvek přináší analýzu vybraných aspektů singulárního stylu jednotlivých básní eposu, snaží se prokázat stylovou (ne)

sourodost epického cyklu prostřednictvím komparací vybraných jazykových vlastností textu; tj. situaci, kdy všechny stylémy v textu fungují komplexně, a to jak ve vzájemné souhře (styl textu je sourodý), tak v kontrastu (styl textu je (ne)záměrně nesourodý). Dlouhodobá pozornost věnovaná básníkovu jazyku a stylu umožnila postihnout postavení básní v rámci kontextu celého jeho díla, komparace s tematicky podobným textem jiného literárního druhu akcentovat příznakové rysy Zeyerova autorského stylu, eventuálně specifičnosti jeho historické a mytizující epické poezie. K dosažení stanovených cílů byly využity metody kvantitativní stylistiky, k postižení vybraných vlastností textů byla použita aplikace QuitaUp, která umožňuje výpočet vybraných stylometrických indikátorů kvantitativně vyjadřujících zvolené vlastnosti textu; kvantifikace parametrů horizontálního a vertikálního členění textu/ů byly provedeny autorem ručně.

Cyklus epických básní *Vyšehrad* tvoří pět básní *Libuše*, *Zelený vítěz*, *Vlasta*, *Ctirad* a *Lumír*. Třebaže Zeyerův autorský epos chápeme dnes v jeho komplexnosti a provázanosti (NOVÁKOVÁ 2009: 235), *Vyšehrad* nebyl koncipován od počátku jako jeden celistvý cyklus. Ze vzájemné výzvy s Jaroslavem Vrchlickým (1853–1912)¹ vznikla nejprve samostatná báseň *Ctirad*, ostatní dotvořil básník v následujícím roce. V jakém pořadí byly napsány básně po *Ctiradovi*, není jasné a neexistuje k tomu žádný doklad; lze ale předpokládat, že nevznikaly v pořadí, jak byly zařazeny tvůrčím autorským způsobem v epickém cyklu. Jan Voborník se intuitivně domnívá, že po *Ctiradovi* následoval *Zelený vítěz*, *Vlasta* a *Libuše s Lumírem* (VOBORNÍK 1907: 94). Porovnání pořadí básní ve *Vyšehradu* vzhledem k jejich potenciální genezi ukazuje (*Libuše* 1/4 – *Zelený vítěz* 2/2 – *Vlasta* 3/3 – *Ctirad* 4/1 – *Lumír* 5/5), že zařazení textu a pořadí jeho vzniku by se shodovalo u *Zeleného vítěze*, *Vlasty* a *Lumíra*, básně *Ctirad* a *Libuše* byly tvořeny v předstihu (v případě *Ctirada*), nebo dotvářeny následně (*Libuše*). Hypotéza by stavěla *Libuši* a *Ctirada* do specifického postavení vůči ostatním básním cyklu, jinými slovy by naznačovala, že jim Zeyer mohl přikládat určitou výlučnost, která by se odrazila v tomto časovém rozporu. Voborníkův odhad ale nelze verifikovat², Zeyer se stavěl k žádostem na samostatné vydání některé z básní *Vyšehradu* rezignovaně a bez zjevného zájmu.³ *Vyšehrad* byl publikován knižně v roce 1880, o rok dříve 1879 byla otištěna báseň *Ctirad* v časopise *Lumír*.

1) Dopis Julia Zeyera Janu Voborníkovi z 20. 6. 1897 (HÝSEK 1938: 81).

2) „Nevím, vyjadřuji-li se dosti jasně, nepamatuji se už dobře na svou báseň a nevím už do detailu, jak povstala...“, dopis Julia Zeyera Janu Voborníkovi z 8. 6. 1895 (IBID.: 74).

3) „Tážete se též, není-li to proti mým intencím, když vydáte ‚Zeleného vítěze‘ zvlášť s obsírným výkladem. Já však nemám vůbec žádné intence a ponechávám Vám tedy úplnou volnost; jen tomu dobře nerozumím, nemá-li rozhod-

Epické básně jsou obsahově provázány, příběhy na sebe navazují, vzájemně se doplňují a tvoří moderní autorský epos o českém dávnověku (srovnej i podtitul eposu „kruh epických básní“). Tématem se snažil vyhovět Zeyer dobové poptávce, která požadovala, aby se čeští básníci věnovali národní historii, zejména nezpracovanému českému dávnověku; u Zeyera se jedná o osmdesátá leta, která představují zhruba střední období jeho tvorby (*Vyšehrad* 1880; *Čechův příchod, Šárka, Libušin hněv* 1886; *Neklan* 1893). Zájem o básnickou epiku podporovaly v tomto desetiletí znovu oživené historizující proudy (HRDINA – KŘIŠŤANOVÁ 2019: 727), doba „cítila epicky“ (JIRÁT 1978: 227); už na konci 80. let se ale vše překlápí do kritiky „přebujelého“ historismu, když proti němu začíná otevřeně vystupovat nastupující realistická generace (spor o RKZ). U Zeyera mohla být spojena inklinace k národní mytologii i se stavbou budovy Národního divadla, kterou básník sledoval od samého počátku prostřednictvím svého bratra architekta Jana Zeyera (1847–1903). Epos byl v lumírovském období přitažlivým žánrem (Vrchlický, Čech) zejména díky oblíbě RKZ. Zeyerův novoromantický moderní epos, který vznikl jako „replika či rekonstrukce eposu archaického s ohledy na odlišnost komunikačních situací“ (JANÁČKOVÁ 2004: 164), byl přitažlivý pro básníka pravděpodobně i tím, že se jednalo o „po staletí respektovaný a poetikami normovaný žánr vysokého stylu“ (IBID.: 164). Epos je rozsáhlá epická básnická skladba koncipovaná jako řada událostí jdoucích za sebou v časovém sledu s příznačnými epizodickými digresemi. Charakteristický je pomalý spád děje, vypravěčský odstup, ustálené básnické prostředky, zevrubná deskripce epické šíře, odklon „od toho, co se stalo, směrem k tomu, jak se něco stalo“ (HRABÁK 1977: 286).

Dobová kritika *Vyšehradu* byla převážně pozitivní, ocenila Zeyerův vlastenecký záměr, a to jak ve volbě žánru (NERUDA 1880), tak i domácí látky (SCHULZ 1880), příznivě byla hodnocena i nesporná umělecká hodnota a inovativnost díla (ČECH 1880, VRCHLICKÝ 1880), či jeho promyšlená kompozice (KOLÁR 1882). Jako „nejzdařilejší“ báseň cyklu vnímala dobová kritika *Ctirada a Zeleného vítěze* (CHALUPA 1880, ČERMÁK 1880). Negativních reflexí bylo méně, básníkovi paradoxně vytýkaly (ne)vlastenecký charakter *Vyšehradu* (CHALUPA 1880), později také důraz na formu, dekorativnost a ne-životnou obraznost jeho mytologie (ŠALDA 1950). Zeyerovo zpracování pověstí kolem kněžny Libuše vybočovalo z domácí tradice, kritizována byla jeho forma (nerýmovaný pětistopý jamb)⁴,

⁴ né slovo v tom snad nakladatel ‚Vyšehradu‘ p. Šimáček. Nevím, mám-li ještě nějaké právo nakladateli tou básní, již vydal. Prosim tedy, pp., byste se informoval, abych do žádných konfliktů uveden nebyl“, dopis Julia Zeyera Janu Voborníkovi z 8. 6. 1895 (IBID.: 74).

4) Studie nevěnuje pozornost sémantice verše, k tomu ČERVENKA (1992, 2007).

výrazná lyričnost a deskriptivita textu, kompoziční organizace⁵, nejvíce ale propojení s mytologií indoevropskou, které způsobilo pravděpodobně nezáměrné oslabení mytologie národní. Zeyer se snažil vtělit období nejstarší minulosti Čechů „do nových uměleckých forem, prolongovat jeho působivost nehledě k tomu, že fundament, o který se dosud opíral, mizí“, respektive může zmizet (HRDINA – KŘIŠŤANOVÁ 2019: 729). I přes vědomou autorovu snahu vytvořit národní epos se stal *Vyšehrad* pro část dobové kritiky od samého počátku nenárodním a nevlasteneckým dílem. V kombinaci se specifickými stylovými vlastnostmi, reflektujícími autorův výrazný individuální jazykový styl, to byly pravděpodobně důvody, proč *Vyšehrad* zůstal čtenářsky neúspěšným básnickovým titulem⁶ a nestal se nikdy populární knihou o českém dávnověku. Za autorova života byl vydán *Vyšehrad* celkem třikrát (1880, 1886, 1899), mezi prvním a druhým vydáním uplynulo šest let, mezi druhým a třetím vydáním patnáct let.

Analýza vybraných stylometrických indikátorů

Pro výpočet stylometrických indikátorů, které kvantitativně vyjadřují vybrané vlastnosti textu, byla využita aplikace QuitaUp (CVRČEK – ČECH – KUBÁT 2020). Konkrétními výstupy jsou: frekvence slovních tokenů (N) vyjadřuje celkový počet všech tokenů v daném textu (token je grafické slovo, tedy sekvence znaků oddělených mezerami), frekvence slovních typů (V) vyjadřuje absolutní četnost všech typů v daném textu (typ je abstraktní jednotka a token je jeho konkrétní realizací. Počet typů tedy odpovídá počtu různých slov v textu) a poměr typů a tokenů (TTR) vyjadřuje koncentrovanost slovníku daného textu (jde o základní index tzv. slovního bohatství). Sledované jazykové vlastnosti: 1) Frekvence hapaxů (legomenon), tj. slov, která se v textu objevují pouze jedenkrát (podíl hapaxů k tokenům vyjadřuje, jak velké zastoupení mají hapaxy v daném textu. Tato hodnota je závislá na délce textu – čím delší text, tím menší podíl hapaxů). 2) Entropie (H) se obecně pojímá jako míra neurčitosti systému. Entropii chápeme jako hodnotu vyjadřující míru diverzity slovníku – čím je hodnota entropie větší, tím diverzifikovanější (tj. méně koncentrovaný) je slovník, tudíž vysoká hodnota entropie je znakem velkého slovního bohatství. Hodnota

5) Srov. např. průměr se středověkou katedrálou (HRABATA 1999).

6) Např. vzpomínka Jana Nerudy o „chladném“ či „ledovém“ přijetí *Vyšehradu* v „širších kruzích“ (NERUDA 1883: 378).

entropie je závislá na délce textu. 3) Verb distance (VD) je aritmetický průměr počtu tokenů mezi dvěma po sobě následujícími slovesy v textu, přičemž se nezapočítávají pomocná slova. 4) Aktivita (Q) vyjadřuje míru dějovosti textu, a to v kontrastu s deskriptivitou. Jde o poměr sloves k součtu sloves a adjektiv, které se v textu vyskytují. 5) Deskriptivita (D) vyjadřuje míru popisnosti textu. Je tak obrácenou hodnotou aktivity (viz výše). 6) Tematická koncentrace (TC) vyjadřuje míru zaměřenosti textu na hlavní téma či témata, přičemž ústřední téma je detekováno pomocí tzv. tematických slov (TS). Kromě hodnoty TC jsou zobrazena dle QuitaUp také jednotlivá tematická slova a jejich váhy (TW). 7) Klouzavý průměr TTR (MATTR) je jedním z indexů slovního bohatství. Je založen na segmentaci textu do překrývajících se tzv. oken (windows), kde pro každé okno je vypočítán TTR. Výsledná hodnota MATTR je aritmetickým průměrem všech hodnot TTR. Velikost okna (L) je stanovena dle QuitaUp na dvě hodnoty (100 a 500), které jsou tak jako index slovního bohatství nezávislé na délce textu.

Výsledky stylometrické analýzy

Slovní tvary (case sensitive) N = 8 801–8 476–7 558–9 912–2 278; V=3 454–3 384–2 994–3 802–1 280; TTR = 0,392–0,399–0,396–0,384–0,562; 1) Hapaxy = 2 281–2 315–2 036–2 520–964; 2) H = 10,379–10,271–10,177–10,41–9,466; 3) VD = 6,043–6,562–5,829–6,218–6,435; 4) Q = 0,557–0,525–0,598–0,519–0,524; 5) D = 0,443–0,475–0,402–0,481–0,476; 6) TC = 0,0129–0,0165–0,028–0,026–0,0482; 7) TTR(MATR L = 100) = 0,854–0,851–0,851–0,854–0,862, TTR(MATR L=500) = 0,711–0,712–0,702–0,712–0,73; Klouzavý průměr morfologické bohatosti (MAMR L = 100) = 0,0721–0,0662–0,0677–0,0579–0,0607, (MAMR L=500) = 0,1249–0,1181–0,1189–0,1078–0,1218.

Slovní tvary (case insensitive) N = 8 801–8 476–7 558–9 912–2 278; V = 3 350–3 297–2 891–3 690–1 247; TTR = 0,381–0,389–0,383–0,372–0,547; 1) Hapaxy = 2 215–2 256–1 956–2 451–935; 2) H = 10,242–10,141–10,027–10,269–9,379; 3) VD = 6,043–6,562–5,829–6,218–6,435; 4) Q = 0,557–0,525–0,598–0,519–0,524; 5) D = 0,443–0,475–0,402–0,481–0,476; 6) TC = 0,0189–0,0198–0,0296–0,0289–0,057; 7) TTR(MATR L=100) = 0,842–0,838–0,835–0,84–0,851, TTR(MATR L=500) = 0,694–0,695–0,682–0,693–0,715; Klouzávý průměr morfologické bohatosti (MAMR L=100) = 0,0721–0,0662–0,0677–0,0579–0,0607, (MAMR L=500) = 0,1249–0,1181–0,1189–0,1078–0,1218.

Lemmata N = 8 801–8 476–7 558–9 912–2 278; V = 2 201–2 183–1 951–2 425–892; TTR = 0,25–0,258–0,258–0,245–0,392; 1) Hapaxy = 1 274–1 316–1 154–1 363–580; 2) H = 9,253–9,182–9,117–9,353–8,661; 3) VD = 6,043–6,562–5,829–6,218–6,435; 4) Q = 0,557–0,525–0,598–0,519–0,524; 5) D = 0,443–0,475–0,402–0,481–0,476; 6) TC = 0,0201–0,0174–0,0246–0,029–0,0349; 7) TTR(MATR L = 100) = 0,77–0,772–0,767–0,782–0,79, TTR(MA,TR L = 500) = 0,569–0,577–0,563–0,585–0,593; Klouzávý průměr morfologické bohatosti (MAMR L = 100) = 0,0721–0,0662–0,0677–0,0579–0,0607, (MAMR L = 500) = 0,1249–0,1181–0,1189–0,1078–0,1218.

Komparace slovních tvarů case sensitive (rozlišuje malá/velká písmena), case insensitive (nerozlišuje malá/velká písmena) i lemma vykázaly obdobné výsledky. Nejkratším textem Zeyerova eposu je *Lumír*, následuje *Vlasta*, *Zelený vítěz*, *Libuše* a *Ctirad*. Rozdíl mezi nejkratší a nejdelší básní *Vyšehradu* představuje 7 634 tokenů; tj. více, než je délka *Vlasty* (7 558 tokenů). Rozdíly v délce jednotlivých básní jsou výrazné, pravděpodobně nezáměrné, rozsahová ekvivalentnost či vyváženost dílčích básní v rámci celku nebyla pro básníka – jak lze odhadovat – určující ani limitující. Vzhledem k délce textu vybočuje svým malým rozsahem *Lumír*. Srovnání délek básní eposu lze doplnit kvantifikacemi veršů (*Ctirad* 1 739, *Libuše* 1 531, *Zelený vítěz* 1 475, *Vlasta* 1 288, *Lumír* 403) a strof (*Ctirad* 151, *Zelený vítěz* 109, *Libuše* 104, *Vlasta* 87 a *Lumír* 21).

Obdobné hodnoty u všech básní lze pozorovat u počtu typů V (vocabulary), který značí množství různých jednotek v korpusu, poměru typu (T) a tokenů TTR, vyjadřující koncentrovanost slovníku daného textu. Relativně stejná data pro všechny básně vykazuje i frekvence hapaxů (ad 1), tj. slov, která se v textu

objevují pouze jedenkrát, entropie (ad 2), tj. míry neurčitosti systému vyjadřující míru diverzity slovníku (čím je hodnota entropie větší, tím diverzifikovanější je slovník, tudíž vysoká hodnota entropie je znakem velkého slovního bohatství). Klouzavý průměr TTR (MATTR), který je rovněž jedním z indexů slovního bohatství a je založen na segmentaci textu do překrývajících se tzv. oken (windows), kde pro každé okno je vypočítán TTR, vykazuje rovněž obdobné hodnoty, třebaže nejvyšší jsou u nejkratší básně *Lumír*. Klouzavý průměr morfologického bohatství (MAMR) vyjadřující míru využití různých slovních tvarů v textu ukazuje nejvyšší hodnotu znovu u *Lumíra*. Rozdíly jsou ale málo významné. Index morfologického a slovního bohatství, včetně jeho diverzity je u všech básní epického cyklu srovnatelný, tzn. jazykové zpracování je v těchto jazykových vlastnostech textu konzistentní a sledované odlišnosti singulárních stylů se v bohatosti tvarové a slovní neprojeví. Nevýrazné odchylky vykázaných hodnot u sledovaných stylometrických indikátorů u všech básní *Vyšehradu* dokazují silnou sourodost básnickova stylu. Básně jsou si ve sledovaných jazykových vlastnostech podobné a tvoří jazykově sourodý celek. Odlišnosti reflektují jen různou délku básní; při interpretaci výsledků je nutné tyto výchozí limity neustále zohledňovat.

Významnější rozdíly mezi jednotlivými básněmi cyklu lze pozorovat v měřitelné dějovosti a popisnosti textu, které jsou v příznakovém vztahu k délce věty. VD (ad 3) jako aritmetický průměr počtu tokenů mezi dvěma po sobě následujícími slovesy v textu (nezapočítávají se pomocná slova), společně s Q (ad 4) mírou dějovosti textu (počítá se jako poměr sloves k součtu sloves a adjektiv) a D (ad 5) vyjadřující míru popisnosti textu nevykázaly doposud pravidelnou závislost na délce textu a ukazují u všech básní (nezávisle na jejich délce) shodně nižší hodnoty míry dějovosti textu a naopak vyšší hodnoty vyjadřující míru popisnosti textu (Q–D = *Libuše* 0,11 – *Zelený vítěz* 0,05 – *Vlasta* 0,2 – *Ctirad* 0,04 – *Lumír* 0,05). Míra dějovosti textu (Q) je navíc vždy v přímém vztahu k délce věty (VD), menší hodnota VD znamená v eposu vždy vyšší hodnotu Q. Třebaže odlišnosti vybraných stylometrických indikátorů nejsou výrazné, lze postřehnout, že báseň *Vlasta* má průměrně nejnižší VD, nejvyšší míru Q a nejnižší míru D; tj. ze všech básní eposu je nejvíce dějová, nejméně popisná, s průměrně lineárně nejkratší větou. Optikou vybraných parametrů představuje *Vlasta* nejvíce (ne)zeyerovský text celého epického cyklu.

Zeyerův výrazný jazykový styl je velkou měrou utvářen osobitou výstavbou jeho dlouhé epické věty. Základ vyprávěcího slohového postupu tvoří u Zeyera souvětí, a to jak v jeho epické poezii (MATHEISUS 1942), tak i v próze (SCHA-

CHERL 2001, 2013). Významnost souvětí v epickém narativu J. Zeyera prokázaly frekvenční analýzy básně *Ctirad* a prózy *Inultus* z knihy *Tři legendy o krucifixu*, které jsme provedli ve studii *Věta a souvětí v (epické) poezii a próze Julia Zeyera* (SCHACHERL 2021). Komparace (prostých) lineárních rozměrů věty jednoduché a souvětí naznačila, že narativ ve formě epické poezie je oproti textu psanému prózou tvořen u Zeyera delší, lineárně plynulejší výpovědí. Všechny básně eposu vykazují výraznou převahu souvětí nad větou jednoduchou, přičemž jak věta jednoduchá, tak i souvětí jsou v jednotlivých básních *Vyšehradu* výrazně delší než u komparované legendy, souvětí jsou složena z více vět. Prozaický text je oproti tomu více členěn a ve své u Zeyera přirozené plynulosti oslabován a cíleně dramatizován. Společným rysem epického stylu Julia Zeyera bez zřetele k výrazové formě je kromě lineární délky i výrazná převaha parataxe nad hypotaxí, která je společným příznakovým rysem pro text psaný ve verších i pro básníkovu prózu. Julius Zeyer rozvíjí příznačně svou naraci lineárně a kontinuálně v převažující koordinaci. Ve vztahu ke zvolené výrazové formě jsou odlišnosti mezi básnickým a prozaickým textem ve sledovaných aspektech básníkovu autorského stylu malé⁷, vliv zvolené výrazové formy epického vyprávění se tak u Zeyera sice projevuje, ovšem nikoliv výrazně.

V epické poezii je pro Zeyerovu větu příznačná „rozvinutá, plynule diferenciovaná větná intonace, která v rozsáhlé a vnitřně nečleněné řádce pětistopého jambu získává přirozenou základnu“ (ČERVENKA 2007). Plynulost větné melodie podporuje volba lexika, kdy žádné ze slov neupoutává pozornost a neosamostatňuje se zvukově, hromadění lexikalizovaných spojení slov, tautologie, expresivita, obraznost jsou prostředky plynulé artisní melodie.⁸ Větná intonace je u Zeyera těsně spjata se sémantickou výstavbou věty. Základním principem, který u Zeyera určuje slovosled, je princip zvukový a sémantický.⁹ Zeyer zesiluje přízvuk posouváním slov k začátku věty. Postavení výrazů ve výpovědi je pak určováno také aktuálním členěním, tzn. jejich kontextovou zapojitelností nebo nezapojitelností. Členy kontextově zapojené stojí u Zeyera zpravidla na začátku, zatímco členy kontextově nezapojené na konci výpovědi.

7) Ve slovenském literárním kontextu je podobným typem autora prozaik, básník a esejist Pavol Strauss (1912–1994). Stejně jako Zeyer byl židovského původu, v roce 1942 konvertoval ke křesťanství, psal religiózně motivovanou tvorbu; viz studie Jana GALLIKA *Mysliteľské dielo Pavla Straussa a Jozefa Tótha* (2014), eventuálně i publikaci Slovenská katolícka moderna v stredoeurópskom priestore (2015).

8) Srovnej i Jan Mukařovský o Čechovi a Vrchlickém (MUKAŘOVSKÝ 1948: 231–232).

9) Na roli zvukového principu pro pořadí slov v básnickové větě upozornil Mathesius ve studii *Dynamická složka koncové kadence v Zeyerově blankversu* (MATHESIUS 1931).

Příznakový subjektivní pořádek slov¹⁰ tlumí u Zeyera délka jeho věty jednoduché a souvětí. To znamená, že není narušena syntaktická plynulost jeho dlouhé epické věty, dramatizace příznakového slovosledu se oslabuje, básníkův styl se stává výrazně patetickým. Příznakový slovosled a větosled tvoří jednu z nejnvýraznějších stylových dominant, podílející se na specificky vnímané poetičnosti Zeyerova jazyka. Ve specifikaci dlouhé epické věty, příznakovém slovosledu i větosledu nevykázaly jednotlivé básně *Vyšehradu* příznakových odlišností.

Horizontální a vertikální členění textu

Východiskem analýz vybraných aspektů tematické a textové výstavby eposu je argument, že v uměleckém textu počet a hierarchizace informací není „pouhým odrazem věcné důležitosti jednotlivých motivů“, ale naopak je „součástí tvůrčího záměru autora“ (KRČMOVÁ 2008: 303). Ten i záměrnou tematickou a textovou výstavbou usiluje o estetickou účinnost díla. Textová výstavba literárního díla je tak v úzkém vztahu k autorskému záměru. Obdobně jako neplatí v básnickově próze lineární úměra, že rozsáhlejší text automaticky predikuje vyšší počet kapitol (SCHACHERL 2013), delší báseň *Vyšehradu* neznamena automaticky vyšší počet částí, do kterých je báseň členěna, tj. vyšší počet veršů nerovná se vyšší počet strof/odstavců, zpěvů. Nejrozsáhlejší básní cyklu je *Ctirad* (9 912 tokenů, 151 odstavců, 1 739 veršů, 4 části), strukturován je přitom do méně částí než *Zelený vítěz* (8 476 tokenů, 109 odstavců, 1 475 veršů, 5 částí), *Libuše* je delším textem (8 801 tokenů, 104 odstavců, 1 531 veršů, 2 části) než *Zelený vítěz*, počet odstavců má ale vyšší *Zelený vítěz*. Srovnání délky básní a jejich horizontálního členění ukazuje, že Zeyer veršovaný epický text strukturuje autorským (tvůrčím) způsobem, který není v přímém vztahu k lineární délce textu.

Průměrná délka odstavce je nejvyšší v *Lumírovi* 15,5 verše, následuje *Libuše* 14,7 verše, *Zelený vítěz* 13,5 verše, *Ctirad* 11,5 verše a *Vlasta* 7 veršů. Průměrná délka odstavce vykazuje ve *Vyšehradu* příznakově pravidelný vztah k aktivitě textu (Q), básně s nižší průměrnou délkou odstavce mají zároveň vyšší hodnotu aktivity a nižší hodnotu deskriptivity (D) textu. *Vlasta* má nejvyšší hodnotu rozdílu Q–D (0,2) a zároveň výrazně nejnižší průměrnou délku odstavce (7 veršů).

10) Varianty příznakového slovosledu, subjektivního pořádku slov (deformace slovosledu) popsal ve svém rozboru *Kroniky o svatém Brandanu* Vilém Mathesius (MATHESIUS 1942: 84).

Nabízí se úvaha, zda funkční zkrácení odstavců není v přímé korelaci k růstu dějovosti básně a zda členění epického textu v poezii na odstavce se na utváření rytmu Zeyerových básní nepodílí výrazněji než „nevýrazné“ členění na odstavce v jeho próze (SCHACHERL 2017). Tvrzení by mohlo oslabovat specifikum výstavby básnického textu. Členění epické básně na strofy/odstavce nerespektuje jen obsahovou celistvost (jako tomu bývá u odstavců v próze), ale podléhá autonomní metrické normě, strofa/odstavec je celkem zvukovým a intonačním. Horizontální členění v poezii ovlivňují – na rozdíl od prózy, která podléhá nejvíce gramatickým normám – obvykle rytmické, syntaktické a sémantické aspekty; básnická forma je zpravidla více autonomní, více podléhá autorskému záměru. V případě Zeyerova *Vyšehradu* to ale neplatí. Úseky horizontálního členění textu slouží k rozlišení promluv postav, nesouvisejí s metrickou normou a na metrický impuls básně nemají vliv. Opakující se úseky horizontálního členění textu v případě Zeyerova *Vyšehradu* označujeme proto záměrně jako odstavce a nikoliv strofy.

Básníkuv narativ je strukturován do vyšších syntaktických celků, které jsou základním uzavřeným celkem po stránce syntaktické a kompoziční. Odstavce jsou v eposu nejvíce obsahově, tematicky, uzavřené myšlenkové celky, zvukové a intonační limity se projevují nevýrazně. Horizontální výstavba je u Zeyera uvolněná, charakteristická je vysoká variabilita délek jednotlivých odstavců, od krátkých odstavců o několika verších po rozsáhlé odstavce čítající stovky veršů (nejdelší odstavec *Vyšehradu* v *Zeleném vítězi* má 226 veršů); příznaková je i vysoká frekvence četnosti odstavců se stejnou délkou. Shoduje se vždy také poměr mezi hranicí tematického celku a hranicí odstavce. Členění na verše a odstavce je rovněž v pravidelné shodě, přesahy mezi odstavci se objevují jen v uvozování přímých promluv postav v uvozovacích větách.

Nevýraznost básníkovy tektonického členění epického textu se projevuje v jeho přirozené strukturaci do vyšších syntaktických celků, než je věta či verš. Syntaktická stavba Zeyerova souvětí s převahou parataxe evokuje určité shody básníkovy věty s principy lidové mluvy. Zeyer se vyjadřuje často nikoli ve slovech, ale spíše ve větších syntaktických celcích. Jeho představy, myšlenky, obrazy zachycují zpravidla celá syntagmata či dlouhé věty, eventuálně uskupení vět. Strukturaci do vyšších nad/větných celků podporuje ve *Vyšehradu* vysoká shoda Zeyerova souvětí s hranicí odstavce (*Libuše* 13,5 % – *Zelený vítěz* 23 % – *Vlasta* 12,6 % – *Ctirad* 31,8 % – *Lumír* 19 %). Hranice verše se shoduje s hranicí věty v cca jedné třetině případů (v *Libuši* 37,8 %, v *Zeleném vítězi* 35,1 %, ve *Vlastě* 40,1 %, ve *Ctiradovi* 35,7 %, v *Lumírovi* 32,3 %). Básně se v tomto ohledu od sebe

výrazně neliší, mírně vyšší shodu syntaktického a veršového členění vykazuje *Vlasta*. Syntaktické přesahy vytváří napětí spojené s akustickými a rytmickými účinky, u Zeyera příznačně dlouhá syntaktická jednotka nejčastěji přesahuje do více veršů.

Všechny básně eposu jsou horizontálně členěny na zpěvy (části), *Libuše* se skládá ze 2 zpěvů, *Zelený vítěz* z 5 zpěvů, *Vlasta* ze 3 zpěvů, *Ctirad* ze 4 zpěvů. Nejkratší báseň *Lumír* takto členěna není. Nejvíce je strukturován do zpěvů *Zelený vítěz*, který ale není v epickém cyklu nejrozsáhlejším textem (třetí v pořadí). Neplatí zde přímá lineární úměra, čím delší epický text, tím detailněji je horizontálně členěn. Textové členění na zpěvy v *Zeleném vítězi* je v korelaci k tematické výstavbě, nikoliv k lineární délce textu. Ve srovnání s ostatními básněmi je tvořen profil vyprávění v *Zeleném vítězi* průměrně kratšími promluvy postav, vyšším počtem střídajících se scén a nejnižší mírou aktivity textu celého *Vyšehradu* (I. část Kaša a Tetka, vyprávění Tetky, II. část Tetka a Zelený vítěz, vyprávění Zeleného vítěze, III. část Nynva, Tetka, Zelený vítěz, vyprávění Nynvy, IV. část Bivoj, Kaša, vyprávění Bivoje, V. část Bivoj, Kaša, Tetka, Zelený vítěz). Členění delšího epického textu na zpěvy odráží tektonické úsilí básníka architektonicky dále členit, zpřehlednit a zvýraznit jednotlivé tematické úseky rozsahem delších básní (min. > 2 278 tokenů) a podporuje úvahu o Zeyerově (přirozené) strukturaci epického textu do vyšších textových celků.

Nevýrazný vztah textového členění a koncipovaného fikčního světa je možné pozorovat i ve vztahu titulu a konkrétní básně. Ve *Vyšehradu* tituly básní označují vždy hlavní postavu, eventuálně druhou postavu z tzv. figurální dvojice postav *Libuše*, *Zelený vítěz* (*Tetka*), *Vlasta*, *Ctirad* (*Šárka*), *Lumír*. Protagonistický charakter pojmenování titulu básně/í ve svém zdůrazněném postavení není ale u Zeyera v korelaci se zaměřením ohniska vyprávění na tuto postavu. Ústřední téma jednotlivých básní lze detekovat rovněž pomocí tzv. tematických slov (uvádím jen pro lemmata), v *Libuši* to jsou adv. „jak“ (0,0089), adv. „tak“ (0,0036), noun. „bůh“ (0,0031), adj. „zlatý“ (0,0023), adj. „velký“ (0,0014), noun. „slunce“ (0,0005); v *Zeleném vítězi* jsou to adv. „jak“ (0,0065), adv. „tak“ (0,0054), noun. „les“ (0,0021), noun. „hvězda“ (0,0010), adj. „zelený“ (0,0010), adj. „zlatý“ (0,0010); ve *Vlastě* adv. „tak“ (0,0098), adv. „jak“ (0,0080), propn. „Vlasta“ (0,0022), noun. „slovo“ (0,0017), adj. „velký“ (0,0010); v *Ctiradovi* adv. „jak“ (0,0116), adv. „tak“ (0,0078), adj. „bílý“ (0,0027), adj. „zlatý“ (0,0021), propn. „Ctirad“ (0,0015), adv. „kde“ (0,0013) a v *Lumírovi* adv. „jak“ (0,0281), adv. „tak“ (0,0067), adj. „velký“ (0,0049), noun. „hvězda“ (0,0018), noun. „noc“ (0,0010), adj. „zlatý“ (0,0010). Mezi prvními šesti TS slovy se objevují titulární

postavy ve *Vlastě* a *Ctiradovi* (v *Libuši* figuruje jméno hlavní postavy až na 23. místě váhy TS). Mimo samotnou frekvenci TS, která ukazuje nízké zaměření básní na hlavní postavu/y, je příznakové i slovnědruhovému rozlišení TS, zejména vysoká váha adjektiv, která mají zastoupení mezi prvními šesti TS v každé básni *Vyšehradu* (adjektivum „zlatý“ je mezi prvními deseti ve všech básních), a nulové zastoupení sloves. Frekvence a zastoupení TS, jejich váha a slovnědruhová příslušnost jsou v korelaci s indikátory Q a D, které vykazaly vyšší hodnoty D a nižší hodnoty Q shodně u všech básní eposu.

V *Libuši* vystupuje celkem 8 postav (vypravěčů), eventuálně skupin postav, které mají funkci přímé promluvy v textu. Dle rozsahu zastoupení jejich promluv se jedná o postavy Chrudoš (385 veršů), Veles (286 veršů), Domoslav (227 veršů), Libuše (103 veršů), Trut (90 veršů), Kaša (9 veršů), dav (4 verše) a Přemysl (2 verše). Promluvami postav je zprostředkováno v *Libuši* 1 106 veršů, tj. 72 % básně. *Zelený vítěz* má 6 postav s vlastní přímou promluvou a to Tetku (260 veršů), Zeleného vítěze (189 veršů), Nynvu (141 veršů), Kašu (140 veršů), Bivoje (61 veršů) a Jizeru (2 verše). Promluvami postav je tu zprostředkováno 793 veršů, to představuje 54 % básně. Ve *Vlastě* se objevují výhradně jen postavy s vlastní přímou promluvou, je jich celkem 8, Vlasta (426 veršů), Libuše (165 veršů), Lumír (117 veršů), Nynva (veršů), „jedna z žen“ (20 veršů), Chrudoš (16 veršů), Přemysl (10 veršů), vědma (8 veršů). Promluvami postav je ve *Vlastě* zprostředkováno 785 veršů, tj. 61 % básně. V *Ctiradovi* vystupuje 8 postav s vlastní přímou promluvou. Dle rozsahu jejich promluv se jedná o postavy Dobrovoj (392 veršů), Šárka (251 veršů), Héla (43 veršů), Lumír (19 veršů), Přemysl (11 veršů), pták (2 verše), ženy (1 verš) a Čech (1 verš). Celkem je promluvami postav zprostředkováno 720 veršů, to představuje 40,9 % básně. V *Lumírovi* se objevují 4 postavy či skupiny postav s vlastní přímou promluvou. Je to Lumír (243 veršů), Ludislav (31 veršů), hrdina (10 veršů) a dav (7 veršů). Celkem je zprostředkováno promluvami postav v *Lumírovi* 291 veršů, to představuje 72,2 % básně. Titulární postavou s nejvyšší kvantitou přímé promluvy je Vlasta a Lumír, v ostatních básních jsou tyto postavy pro Zeyera (v této funkci) upozaděny, nejvíce patrné v *Ctiradovi*, který funkci přímé promluvy v básni nemá. Jak ukázalo kvantitativní srovnání přímých promluv u hlavních postav jednotlivých básní, přítomnost jména hlavního hrdiny v konkrétním titulu básně není ve *Vyšehradu* v přímé korelaci se strukturou jednotlivé básně a zaměřením narativu na tuto postavu jako takovou.

Všechny básně eposu se vyznačují výraznou převahou nenarativních částí (72 % – 54 % – 61 % – 40,9 % – 72,2 %) k částem narativním. Rytmus vyprávění

je tvořen častými, mnohdy rozsáhlými promluvy postav (Domolsav 384 veršů, Trut 129 veršů), následností dramatických forem (rozhovory, dramatizované scény). Personální vypravěče obnovených a dramatizovaných obrazů 80. let 19. století využívá básník tak hojně ve stejném období jak v próze, tak i epické poezii. Pro *Vyšehrad* je příznačná vícestupňovitost narativní strategie typická pro básníkovy prózy např. s vypravěčem v první gramatické osobě. V Zeyerově fikčním světě zaujímá významné místo situační moment, který zdůrazňuje jak hledisko zprostředkujícího subjektu (toho, kdo vypráví), tak i recipienta (toho, kdo vnímá). Personální vypravěči konkretizují a akcentují perspektivu, ze které je vyprávěno, svou přítomností ve fikčním světě implicitně obhajují a zdůvodňují akt zprostředkování. Jakékoliv vnímání existuje vždy v nějakém kontextu, který tuto percepci významně utváří. Poznání, které je vždy předpojaté, má v básníkově narativu typickou podobu vizuálně smyslového zprostředkování skutečnosti. Realitu nevnímáme u Zeyera takovou, jaká je ve skutečnosti, nýbrž takovou, jaká je až v okamžiku našeho vnímání, tj. v procesu zprostředkování mediátorem. Tuto skutečnou reflexi v narativní promluvě zaručuje Zeyerovi, i když často jen formálně, přítomnost tělesného vypravěče i v epické poezii (Trut, Domoslav, Tetka, Vlasta, Dobrovoj ad.). Ten zakládá svou autoritu na vlastním svědectví, usiluje o pravděpodobnost a autentičnost. Nespokojuje se jen s delegovanou fiktivností konstruovaného fikčního světa. Vyprávění je zprostředkováno jako dění, které probíhá závisle na konkretizovaném místě a času. Místo děje je úzce spjato s postavami a jejich příběhovým jednáním. Příběhové postavy zprostředkovávají podobně jako v básníkově próze určité části fabule, jejich subjektivní vliv na vyprávěné je ale minimální, všichni jsou spolehlivými autorskými vypravěči. Vztah zprostředkujícího subjektu k představované fikční skutečnosti je v básníkově próze často subjektivizován, zatímco v Zeyerově historické epické poezii zůstává tento vztah přísně objektivní. Próza Julia Zeyera je tak ve své primární epičnosti více lyrická nežli jeho epická poezie.

Obdobně jako básníkovy prózy představují jednotlivé básně *Vyšehradu* vzhledem k lineárnímu členění na úvodní, střední a závěrečnou část zachycení přechodu příběhové (ne)rovnováhy k opětovnému nastolení rovnováhy ve vyprávění. Básně jsou uvozeny porušením příběhové rovnováhy, které je signalizováno často hned v prvním verši („Jak v zimní noci hvězdy na nebi, tak hemžili se slavní rekové po cestách vedoucích na Vyšehrad“ – *Libuše*, 1907: 5; „Juž stmívalo se v síni vysoké, a Tetka pohroužena v dumání dřív nezaslechla krok, jenž blížil se po dlažbě, svěží chvojí pokryté, až Kaša před ní stála vztyčená; na hrdém jejím čele visel mrak, a Tetka polekaně trásla se, jak plachá laň při hlase myslivce, když

takto sestra promluvila k ní“ – *Zelený vítěz*, 1907: 59; „Z bran Vyšehradu byly zástupy již při svítání slavně vytáhly na horu lesnatou při Vltavě, kde velkou obět bohům konaly, kde postavily stolec Libušin pod šeptajících stromů koruny, kde čekaly na slovo věšticí, jímž kněžna lid svůj blažit slíbila“ – *Vlasta*, 1907: 113; „Když slunce za mlhavé hradby hor jak zmírající vítěz zapadlo, a na východě z fialových par štít stříbrný se lunny vynořil, když snivý soumrak z lesů úkrytu v kraj širý vznášel se, předchůdce hvězd, tu odvrátil kmet Dobrovoy svůj zrak od dřímajících luhů s povzdechem“ – *Ctirad*, 1907: 159; „Noc oděla se v roucho krvavé a vyla vichrem v žhavé sutiny, jež někdy hrdým byly Děvinem, a vysoko nad rmutnou Vltavou, na stolci vytesaném z kamene v hluboké dumě seděl Přemysl a truchlil, vítěz, nad svým vítězstvím“ – *Lumír*, 1907: 221). Incipity neobsahují nikdy přímé promluvy postav, jejich porovnání ukazuje na nepřekvapivost a sourodost tematické výstavby Zeyerovy epiky. Autorský záměr tematické výstavby básní je ozřejmován čtenáři již od prvního verše.

Explicity do/vysvětlují hlavní myšlenku básně, mimo úvodní *Libuši* poslední verš doprovází vždy aposiopese, která je použita nejen pro vyjádření neukončenosti výpovědi, ale i pro vyjádření emocionality a citové hloubky narativního finále, obdobně jako to básník činí v próze („Tak zvučel Vyšehrad po celý den do padající noci ranami, a takto used' moudrý Přemysl, jež země byla v ňadrech chovala, na zlatý stolec vedle Libuše, již Niva, dcera světla, zrodila“ – *Libuše*, 1907: 56; „A duše její byla plna snů o velkých pravdách, které tušit lze jen tenkrát, když se zraky odvrátí od země kalu k nebes čistotě, a proto Tetka učila svůj lid, jak bohy ctít, a hádat vůli jich [...]“ – *Zelený vítěz*, 1907: 109; „A takto povstal dlouhý onen boj, v němž vraždila se obě pohlaví, boj, který mroucí oko Libuše jak přízrak blížiti se vidělo [...]“ – *Vlasta*, 1907: 156; „Tak velkým hlasem Šárka končila, a měsíc zastavil se nad skalou a vzplanul světlem sedminásobným; proud bílých, jako jíní, paprsků na bledé čelo Šárky linul se, a děva zachvěla se mrazícím a tajuplným luny polibkem; krev její změnila se v tuhý led, a údy stydly náhle zázrakem; klid hluboký padl v srdce raněné, noc temná na zrak, bezedné ticho v sluch, pak zhasla paměť v hlavě znavené, a Šárka od temene do paty se proměnila v skálu nehybnou, a ruce její bílé, kamenné, k tuhému srdci ještě tiskly prach, jenž tělem býval někdy Ctirada [...]“ – *Ctirad*, 1907: 218; Mrak přelétl slunce, tmavý jeho stín padl pošmurně na svatý Vyšehrad, a síně jeho zaúpěly tak, jak háj zakvílí, když jej slavíci a zlaté jejich písně opustí [...]“ – *Lumír*, 1907: 234).

Divadelní hra Julia Zeyera – Šárka, stylometrická analýza

J. Zeyer – Šárka

Slovní tvary (case sensitive), slovní tvary (case insensitive), lemmata

N = 4 033–4 033–4 033; V = 1 804–1 683–1 246; TTR= 0,447–0,417–0,309; 1) Hapaxy = 1 243–1 141–758; 2) H = 9,82–9,61–8,915; 3) VD = 5,787–5,787–5,787; 4) Q = 0,586–0,586–0,586; 5) D = 0,414–0,414–0,414; 6) TC = 0,0795–0,0853–0,0559; 7) TTR (MATR L = 100) = 0,846–0,824–0,766, TTR (MA,TR L = 500) = 0,691–0,659–0,557; Klouzávý průměr morfologické bohatosti (MAMR L = 100) = 0,0584–0,0854–0,0854, (MAMR L = 500) = 0,1022–0,1022–0,1022.

J. Zeyer – Šárka, bez scénických poznámek

Slovní tvary (case sensitive), slovní tvary (case insensitive), lemmata

N = 3 067–3 067–3 067; V = 1 465–1 374–1 029; TTR= 0,478–0,448–0,336; 1) Hapaxy = 1022–951–636; 2) H = 9,679–9,464–8,752; 3) VD = 5,869–5,869–5,869; 4) Q = 0,56–0,56–0,56; 5) D = 0,44–0,44–0,44; 6) TC = 0,0292–0,0509–0,0282; 7) TTR (MATR L = 100) = 0,851–0,827–0,76, TTR (MA,TR L = 500) = 0,699–0,663–0,556; Klouzávý průměr morfologické bohatosti (MAMR L = 100) = 0,067–0,067–0,067, (MAMR L = 500) = 0,1075–0,1075–0,1075.

Vzhledem ke skutečnosti, že Zeyer pravděpodobně bezprostředně po dokončení *Ctirada* přepracoval báseň z podnětu Antonína Dvořáka do podoby dramatu (s podtitulem „Hudební drama o třech jednáních“), lze porovnat sledované stylometrické indikátory u dvou textů obdobné látky a odlišného literárnědruhového zpracování; tj. komparovat báseň *Ctirad* (1879) s hudebním dramatem *Šárka* (1887, Česká Thálie), a tak posoudit jazyková, tematická, eventuálně i textová specifika vyplývající u Zeyera z volby literárního druhu. *Šárka* je koncipována do 3 jednání a 11 scén (1/5, 2/3, 3/3). Vypuštěn je první zpěv, dále již tematické a textové členění (zpěvy/výstupy) dramatu kopíruje epickou báseň. Julius Zeyer zpracoval *Šárku* – paušálně řečeno – zredukováním *Ctirada*. Drama omezil na výstupy figurální dvojice postav, vypustil některé postavy a jejich vy-

právění (např. Dobrovoje), mírně modifikoval konkrétní promluvy postav a některé motivy (např. smrt Šárky).

Komparace vybraných jazykových indikátorů básníkovy stylu ukazuje u dramatu vyšší aktivitu Q a nižší deskriptivitu D společně s kratší VD oproti epické básni. Příznačná je i vyšší tematická koncentrace textu TC, konkretizovaná váhou nejvíce frekventovaných tematických slov (Šárka 0,0288, Sbor 0,0208, Ctirad 0,0149, jak 0,0094, bojovnice 0,0057). Výsledky reflektují i zahrnuté scénické poznámky a uvedení promluv postav. Stylometrická analýza dramatu bez scénických poznámek a uvozujících jmen postav se překvapivě ale nijak výrazně neliší od výsledků, ve kterých byly zahrnuty scénické poznámky. Identifikátory Q, D a VD vykazují u dramatu mírně vyšší hodnotu VD, nižší hodnotu Q a vyšší hodnotu D; tj. epická báseň disponuje průměrně delší větou, nižší aktivitou a vyšší popisností textu. Vzhledem ke struktuře daných literárních druhů se jedná o výsledky očekávané, specifická je ale samotná kvantita rozdílů, která je svou nízkou hodnotou příznaková. VD je u *Ctirada* vyšší než v *Šárce* (6,218 x 5,787, 5,869,), ale téměř srovnatelné s básní *Vlasta* (5,289). Q bylo naměřeno u *Ctirada* (0,519) nižší než v *Šárce* (0,586, 0,56), je to ale hodnota nižší, než má *Vlasta* (0,598), a srovnatelná s *Libuší* (0,557). Obdobně deskriptivita D je v *Ctiradovi* vyšší (0,481) než v *Šárce* (0,414, 0,44), v rámci celého epického cyklu jsou to hodnoty vyšší než ve *Vlastě* (0,402) a znovu srovnatelné s *Libuší* (0,443). Zpracování obdobného tématu v epické básni a dramatu se u Zeyera ve sledovaných vybraných stylometrických indikátorech téměř neliší, respektive liší jen nevýrazně. Minimální změny sledovaných vlastností u textů odlišného literárního druhu podporují vnímání vzájemného prolínání a neostrých hranic mezi literárními druhy v řadě Zeyerových děl. Divadelní hru *Šárka* vytvořil Zeyer redukcí fabule epické básně *Ctirad*, drobnými modifikacemi syžetu a nevýraznými změnami jazykových vlastností a tematického a textového členění textu.

Závěry

Příspěvek přináší analýzu jazyka a stylu dílčích básní i celého epického cyklu *Vyšehrad* českého básníka Julia Zeyera. Komparace vybraných stylometrických vlastností jednotlivých básní *Vyšehradu* ukázala, že neexistují významné (kvantitativní) rozdíly ve vybraných jazykových vlastnostech textů ve vztahu k jednotně pojaté tematické výstavbě eposu. Frekvenční analýzy singulárních

stylů jednotlivých básní prokázaly jazykovou sourodost a jednotnost básníkovy historického a mytizujícího eposu, zohledňující jen mírné disproporce v délce konkrétních textů. Vybranými jazykovými vlastnostmi se mírně odlišuje báseň *Vlasta* – že by příčinou jazykové odlišnosti této básně vůči epickému cyklu byl autorský záměr, je ale nepravděpodobné. Komparace s tematicky spřízněným textem odlišného literárního druhu, libretem k opeře *Šárka*, ozřejmila příznakové jazykové rysy singulárního stylu eposu. Jsou to: 1) nižší míra aktivity, oproti vyšší míře deskriptivity textu v příznakovém vztahu k délce věty, kdy průměrná délka věty se prodlužuje se vzrůstající aktivitou a zkracuje se zvyšující deskriptivitou textu, 2) silná dramatizace textu, projevující se převahou nenarativních částí nad narativními podpořená tematickým i textovým členěním básní, 3) nízká míra zaměřenosti textu na hlavní téma či témata básní. Stylometrické analýzy *Vyšehradu* podporují tvrzení, že poměr aktivity a deskriptivity textu s akcentací deskriptivity představuje jeden z určujících příznaků Zeyerova autorského stylu. Pojmenované příznakové rysy jsou reprezentativně přítomny v singulárním stylu každé z básní eposu a představují charakteristické atributy stylu celého básnického cyklu *Vyšehrad*.

PRAMENY

ZEYER. Julius

1906 „Šárka“, in týž: *Dramatická díla II* (Praha: Česká grafická akciová společnost Unie)

1907 *Vyšehrad*. Spisy XXVI. Páté vydání (Praha: Česká grafická akciová společnost Unie)

2011 *Sebrané spisy – kompletní dílo (CD)*. Digibooks.cz. (Soubor obsahuje 33 e-knih – 8 711 stran – 144 MB. Adobe PDF)

LITERATURA

CVRČEK, Václav – ČECH, Radek – KUBÁT, Miroslav

2020 *QuitaUp – nástroj pro kvantitativní stylometrickou analýzu*. *Czech National Corpus and University of Ostrava*. Dostupné z WWW: <https://korpus.cz/quitaup/>, citováno 6. 9. 2023

ČECH, Svatopluk

1880 „Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera“, *Květy* 2, č. 8, s. 251–252

JIRÁT, Vojtěch

1978 „Zeyerova Libuše“, in ČERMÁK, Josef (ed.): *Portréty a studie* (Praha: Odeon), s. 224–243

ČERMÁK, Bohuslav

1880 „Vyšehrad, Kruh epických básní“, *Česká včela* 5, č. 7, s. 127

ČERVENKA, Miroslav

1992 „Lumírovci: sémantika verše v Zeyerově epice“, *Slovo a slovesnost*, roč. 53, č. 4, s. 241–247

2007 „Pětistopý jamb v 19. století“, *Slovo a smysl, Word & Sense. Časopis pro mezioborová bohemistická studia* 2007, roč. 4, č. 7, s. 190–227

GALLIK, Ján

2014 „Mysliteľské dielo Pavla Straussa a Jozefa Tótha“, in GALLIK, Ján (ed.): *Pavol Strauss a katolícka moderna* (Nitra: UKF), s. 47–54

2015 *Slovenská katolícka moderna v stredoeurópskom priestore* (Nitra: UKF)

HRABÁK, Josef

1977 *Poetika*. 2. vyd. (Praha: Československý spisovatel)

HRABATA, Zdeněk

1999 *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech* (Jinočany: H&H)

HRDINA, Martin – KŘIŠŤANOVÁ, Dita

2019 „Český dávnověk v díle Julia Zeyera“, in DOBIÁŠ, Dalibor (ed.): *Rukopisy královedvorský a zelenohorský v kultuře a umění*, I. svazek (Praha: Academia), s. 727–758

HÝSEK, Miloslav

1938 *Julius Zeyer. Listy třem přátelům* (Praha: Nakladatelství Fr. Borový)

CHALUPA, František

1880 „Vyšehrad. Kruh epických básní Julia Zeyera“, *Ruch* 2, č. 4, s. 213–214

KOLÁR, Josef, Jiří

1882 „Rozpravy krasoumné“, *Lumír* 10, č. 13, s. 198–200

KREJČÍ, Karel

1955 „České látky v díle Jaroslava Vrchlického“ (doslov), in VRCHLICKÝ, Jaroslav: *Mythy – Selské balady – Má vlast* (Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění), s. 516–525

KRČMOVÁ, Marie

2008 „Deklarování estetické funkce jako konstituující faktor projevu. Styl umělecké literatury“, in ČECHOVÁ, Marie – KRČMOVÁ, Marie – MINÁŘOVÁ, Eva: *Současná stylistika* (Praha: Lidové noviny), s. 296–331

MATHESIUS, Vilém

1931 „Dynamická složka koncové kadence v Zeyerově blankversu“, in *Slovenská miscelanea* (Bratislava: Slovenská miscelanea), s. 258–261

1942 „Větné základy epického slohu v Zeyerově Kronice o sv. Brandanu“, *Slovo a slovesnost*, roč. 8, č. 2, s. 80–88

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol.

2004 *Encyklopedie literárních žánrů* (Praha: Paseka)

⊖
—
·
P
U
+
S

MUKAŘOVSKÝ, Jan

1948 *Kapitoly z české poetiky I* (Praha: Svoboda)

NERUDA, Jan

1880 „Vyšehrad. Kruh epických básní – Od Julia Zeyera“, *Národní listy* 20, č. 80, s. 1

1883 „Julius Zeyer“, *Humoristické listy*, roč. 25, č. 45, s. 378

NOVÁKOVÁ, Ester

2009 „Zeyerův Vyšehrad“, in KUDRNÁČ, Jiří – NOVÁKOVÁ, Luisa – URVÁLKOVÁ, Zuzana – FRÁNEK, Michal – NOVOTNÁ, Miroslava – RIEDLBAUCHOVÁ, Tereza (ed.): *Julius Zeyer, lumírovský básník v duchovním dění Evropy* (Brno: Host ve spolupráci s ÚČL a knihovnictví a FFMU), s. 223–243

SCHACHERL, Martin

2001 „Dvojí typ dlouhé epické věty – Alois Jirásek a Julius Zeyer“, in *Výroční sborník Společnosti Aloise Jiráska IV* (Praha: Společnost Aloise Jiráska) s. 87–94

2013 *Zeyer vyprávěč. Vybrané rysy stylu prozaických prací Julia Zeyera* (České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích)

2017 „Formal Structure of the Text – enquiry into the chapter, the title and the introduction in Julius Zeyer’s prose style“, *Slavia Occidentalis*, roč. 74, č. 2, s. 89–96

2021 „Sentence and the compound sentence in Julius Zeyer’s epic poetry and prose“, *Bohemistyka*, č. 3, roč. 21, s. 295–306

SCHULZ, Ferdinand

1880 „Nové písemnictví – Básně“, *Osvěta*, roč. 10, č. 8, s. 703–707

ŠALDA, František Xaver

1950 „Psychologický medailon p. J. Zeyera“, in PISTORIUS, Jiří (ed.): *Kritické projevy 2, 1892–1893* (Praha: Melantrich), s. 183–187

VOBORNÍK, Jan

1907 *Julius Zeyer (se dvěma podobiznami)*. Spisy Julia Zeyera, sv. 35 (Praha: Česká grafická společnost Unie)

VRCHLICKÝ, Jaroslav

1880 „Vyšehrad. Kruh epických básní od Julia Zeyera, *Lumír*, roč. 8, č. 8, s. 208

Doc. PhDr. Martin Schacherl, Ph.D., schacherl@pf.jcu.cz, Katedra slovanských jazyků a literatur, Pedagogická fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Česká republika / Department of Slavic Languages and Literatures, Faculty of Education, University of South Bohemia in České Budějovice, Czech Republic

Toto dílo lze užít v souladu s licenčními podmínkami Creative Commons BY-NC-ND 4.0 International (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode>). Uvedené se nevztahuje na díla či prvky (např. obrazovou či fotografickou dokumentaci), které jsou v díle užity na základě smluvní licence nebo výjimky či omezení příslušných práv.